

УДК 811.111'276.6:616.9

Н. І. Бицко

АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ АД'ЕКТИВНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНООДИНИЦЬ ГАЛУЗІ «ІНФЕКТОЛОГІЯ»

У статті наведені аспекти лінгвістичного дослідження, яке стосується структурно-семантичного аналізу термінологічного простору галузі медицини «Інфектологія», а саме продуктивності складних ад'єктивних утворень. Схарактеризовано лексико-семантичні особливості їх конструювання та зацентовано увагу на основні словотвірні типи складних ад'єктивних словосполучень термінологічного простору відповідної галузі. Порушено питання тематичного групування термінологічних прикметникових словосполучень залежно від семантики стрижневого терміна-компонента. З'ясовано, що функціонування подібних термінологічних сполук демонструє словотвірні процеси, які сприяють уніфікації фахової мови. Підтверджено, що реальне функціонування термінів у сучасних українських виданнях з медицини засвідчує незавершеність процесу унормування медичної терміносистеми, зокрема численні порушення лексичних і морфологічних норм.

Ключові слова: медична термінологія, термінологічне словосполучення, ад'єктив, ад'єктивне словосполучення, інфекційні захворювання, структурна модель.

DOI 10.34079/2226-3055-2021-14-24-60-65

Сучасний перебіг подій із всесвітньою пандемією викликав бурхливий інтерес до медичної галузі «Інфектологія», адже інфекційні хвороби розглядають як одну з основних загроз сьогодення для здоров'я населення, а також суттєву проблему для органів охорони здоров'я та суспільства в цілому. Останнє обумовлюється тим, що більшість з цих хвороб спричиняють тимчасову або стійку втрату працездатності; потребують величезних фінансових витрат на профілактику, лікування, реабілітацію (а деякі – терапії впродовж усього життя); негативно впливають на якість і тривалість життя та спричиняють передчасну смерть. У цілому ж, поняття «соціально значущих хвороб» існує з ХІХ ст., періоду бурхливого економічного розвитку; уперше воно застосовувалось щодо захворювання на туберкульоз. Отже, велику зацікавленість викликає лексико-семантичне дослідження лінгвістичних особливостей становлення та розвитку фахової мови галузі «Інфектологія».

Мета – загальний опис структурно-семантичних особливостей термінологічних словосполучень галузі «Інфектологія», до складу яких входять ад'єктиви.

Завдання: проаналізувати продуктивність відібраних прикметникових лексичних одиниць медичної термінологічної зазначеного термінологічного простору з метою визначення лексико-семантичних особливостей їх творення; групування відібраного матеріалу за тематичними та словотвірними конструкціями, при цьому використовуючи матеріал латино-українського медичного словника.

Актуальність. У сучасній медичній лексикографічній практиці відбивається складність взаємозв'язків мовної норми та синонімічності в термінології. Створення базового термінологічного фонду, що враховує принципи лінгвостатистики, передбачає насамперед усунення надміру синонімів. Реальне функціонування термінів у сучасних українських виданнях з медицини засвідчує незавершеність процесу унормування клінічної терміносистеми, зокрема численні порушення лексичних і морфологічних

норм. Насамперед ідеться про вживання необґрунтованих кальок і росіянізмів на зразок: *виздоровлювати* (норм. *одужувати*), *заживлення* (норм. *загоювання*), *малокрів'я* (норм. *недокрів'я*), *область серця* (норм. *ділянка серця*) тощо (Місник, 2002).

Зрозуміло, що унормування медичної термінології безпосередньо залежить від розв'язання низки проблем: узгодження національного та інтернаціонального компонентів, усунення синонімії, варіантності, порушень лексичних, морфологічних і синтаксичних норм української мови. Як найважливіший аспект визначено розроблення єдиної концепції термінотворення, що використовує досвід і позитивні надбання вчених різних поколінь. Забезпечення лінгвістичної нормативності термінів має відбуватися на всіх рівнях – як поняттєвому, так і власне мовних – фонетичному, орфоепічному, орфографічному, лексико-семантичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному.

Нами було прослідковано, що проблематиці термінотворення у різних галузях науки було присвячено достатньо наукових статей й у «Віснику Маріупольського державного університету», а саме: Н. І. Шашкіна, Л. В. Дружиніна, К. В. Соколова, О. О. Щетинникова «Лінгвометодичні та лексикографічні аспекти термінологічної лексики» (Шашкіна, Дружиніна, Соколова та Щетинникова, 2020) Е. В. Гордиенко «Номенклатура в системі англоязычної медичинської термінографії» (Гордиенко, 2019) та ін. Що стосується медичного термінологічного простору, ми звертались до праць Л. Симоненко, яка проаналізувала з погляду походження, сполучуваності, семантики найпоширеніші препозиційні елементи (73) у складі медико-біологічних термінологічних назв і заклала підґрунтя для подальшого дослідження чужомовних словотвірних елементів у цій термінології (Симоненко, 1991). Аналогічний аналіз дериваторів, що оформлюють медико-біологічні терміни, викладено в колективній праці «Склад і структура термінологічної лексики української мови» за редакцією А. Крижанівської (Крижанівська, ред. 1984). Препозиційні елементи, використовувані в українських термінах, досліджено також у монографії І. Кочан «Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові», де дослідниця розглядає з погляду походження, частиномовної спрямованості, значеннєвого наповнення, кодифікованості у словниках 123 препозиційні міжнародні компоненти, що входять до складу медичних назв (деякі з цих компонентів авторка кваліфікує як суто медичні, інші – як поліфункціональні) (Кочан, 2004). Латинські термінологічні словосполучення зі складними ад'єктивами досліджувала М. Телеки (Телеки, 2017, с. 94–103). На жаль, наукових праць, присвячених дослідженню прикметникових термінологічних сполук у назвах інфекційних хвороб ми не зустріли.

Джерельною базою нашого дослідження слугували: «Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2 томах» (Беляєва, Ждан, Цісик, 2020) та підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів IV рівня акредитації «Інфекційні хвороби» (Голубовська, ред. 2020), з яких методом суцільної вибірки було виокремлено та досліджено 672 ад'єктивних словосполучень на позначення найбільш розповсюджених та відомих назв інфекційних хвороб. Для сучасного медичного термінологічного простору характерне активне використання термінів-словосполучень, які у мовознавстві класифікують як «окремо оформлені, багатолексемні, але семантично цілісні утворення, що складаються з двох і більше компонентів» (Малевиц, 2009, с. 35–38). Необхідно зазначити, що саме у галузевих терміносистемах ці мовні структури тяжіють до однозначності й семантично не змінюються, хоча зазвичай поза межами конкретного термінологічного простору вони можуть втрачати стійкі риси й загалом не спроможні сприйматись як цілісні мовні одиниці.

Отже, нами були систематизовані та проаналізовані зі структурно-семантичних й функціональних позицій стійкі ад'єктивні українські та латинські словосполучення на позначення назв хвороб галузі «Інфектологія». Основними методами, на яких ґрунтується дослідження терміноодиниць субмови є: взаємозв'язок мови, мислення і реалій довкілля, що перебуває у постійному розвитку та русі, усвідомлення мови як суспільного явища. У роботі використані методи: *класифікації* і *систематизації* (при групуванні лексики за тематикою «Інфектологія»), *описовий* із використанням стратиграфічного, генетичного, етимологічного, словотвірного, формантного, статистичного, порівняльного, лінгвогеографічного та інших прийомів, *порівняльний* (при зіставленні певних ознак терміноодиниць субмови), *кількісних підрахунків* (при визначенні продуктивності різних типів назв інфекційних хвороб) і *соціальної типізації* (при вивченні фактів і явищ мови в їхніх зв'язках із соціальними чинниками).

Проаналізовано диференційовані ознаки термінологічних одиниць латинської фахової мови галузі «Інфектологія» за напрямками: кишкові інфекційні хвороби, інфекційні хвороби дихальних шляхів, кров'яні інфекційні захворювання, інфекційні захворювання зовнішніх покривів, інфекційні захворювання множинними механізмами передачі, інфекційні захворювання з вертикальним механізмом, гемоконтактні інфекційні хвороби (Голубовська, ред. 2020).

Більшість досліджуваного матеріалу побудовано за структурними моделями, де стрижневим компонентом є слово-термін, субстантив, до якого на основі підрядного зв'язку приєднуються залежні компоненти. Слід зазначити, що у структурі ад'єктивних українізованих медичних термінів зазначеної галузі спостерігаємо структурну модель «ад'єктив + субстантив» (*кишковий амєбіаз*), навпаки у латинському просторі термінів – «субстантив + ад'єктив» (*amoebiasis intestinalis*).

Що стосується чисельності компонентів, найбільшу групу складають двокомпонентні конструкції (*гострий гепатит – hepatitis acuta*); найменшу групу складають трикомпонентні (*рецидивуюча, хронічна дизентерія – dysenteria chronica recidiva*) та чотирикомпонентні конструкції (*poliomyelitis forma paralytica pontina*) (Беляєва, Ждан, Цісик, 2020).

За семантичним стрижневим субстантивом у складі ад'єктивних словосполучень можна виокремити наступні тематичні групи назв інфекційних хвороб, відповідно до загальної класифікації інфекцій, де спостерігається найбільша чисельність досліджуваного матеріалу:

- захворювання з групи кишкових інфекцій: (*гострий, підгострий, хронічний, резидуальний бруцельоз – brucellosis acuta, subacuta, chronica, residualis; гостра, колітична, гастроентероколітична, рецидивуюча, хронічна, безперервна, гіпертоксична дизентерія – dysenteria acuta, colicalis, gastroenterocolicalis, recidiva, chronica, continua, hypertoxica; черевний тиф: типова, атипова, амбулаторна, абортивна, афебральна, легка форми – typhus abdominalis: forma typica, atypica, ambulatorialis, abortivis, afebralis, levissima* тощо) (Голубовська, ред. 2020);

- інфекції дихальних шляхів: (*аденовірусна інфекція – infectio adenoviralis; фаринго-кон'юнктивальна гарячка – febris pharyngo-conjunctivalis; пневмонія аденовірусна – adenoviralis – аденовірусна пневмонія; катаральна ангіна – angina cataralis; типова, атипова, афебральна, акатаральна, блискавична форма групи – influenza forma typica, atypica, afebralis, acatarralis, fulminans* тощо); (Голубовська, ред. 2020);

- кров'яні (трансмисивні) інфекції: (*кліщовий весняно літній енцефаліт: блискавична, абортивна, тяжка, гарячкова, менінгеальна, менінгоенцефалічна, менінгоенцефалополіомієлітична, полірадикуло-невритична форми – encephalitis acarinarum orientalis: forma fulminans, abortivis, gravis, febrilis, meningialis,*

meningoencephalitica, meningoencephalopoliomyelitica, polyradiculoneurotica) (Голубовська, ред. 2020);

- інфекції поверхневих шкірних покривів: (*травматичний, крпнтогенний, генералізований, місцевий правець – tetanus traumaticus, critogenus, generalisatus, localis; шкірна, карбункулоподібна, едематозна, бульзна, еризипелоїдна, септична сибірка – anthrax cutaneus, carbuncularis, oedematosus, bullosus, erysipeloideus, septicus*) (Голубовська, ред. 2020).

Висновок. Аналізуючи відібрану термінологічну лексику, спостерігаємо, що найбільший відсоток складають складні ад'єктиви, утворені злиттям: іменникових та прикметникових основ; суто прикметникових основ з додаванням складних суфіксів, при цьому у більшості випадків смислове навантаження передається рівноцінно двома частинами конструкції.

Стосовно граматичних категорій латинських прикметників, частіше зустрічаємо прикметники 1 групи (прикметники I та II відміни) на кшталт: (*acutus, a, um; abortivus, a, um; cutaneus, a, um; chronicus, a, um; epidemicus, a, um; falsus, a, um; haemorrhagicus, a, um; primarius, a, um; recidivus, a, um*). Прикметники 2 групи (прикметники III відміни) зустрічаються на декілька відсотків менше: (*colicalis,e; hepatorenalis,e; meningialis,e; localis,e; lateens,ntis; fulminans,tis*) (Беляєва, Ждан, Цісик, 2020).

Проаналізовані терміни відповідають наявним вимогам щодо вербальної кодифікації певних понять: вони компактні, чітко вмотивовані, зрозумілі фахівцю будь-якої галузі медицини; для їх утворення використані широко вживані грецько-латинські компоненти. Про якість термінотворення свідчить факт функціонування цих термінів у світовій медичній спільноті впродовж багатьох століть.

Представлення структури термінологічної системи концептуальним та формальним шляхом має більше переваг, ніж просте розуміння термінологічної системи як такої. Концептуальне та формальне представлення структури системи допомагає у створенні нових систем шляхом встановлення «бажаного зразка» (критерію) і є важливими інструментами для управління термінологічними системами.

Перспектива. Через відсутність раціональної й чіткої організації термінології як певної системи у лексикології постійно існує проблема її впорядкування. З цього постають труднощі, пов'язані зі стандартизацією лексичного матеріалу, який є знаряддям наукової думки. Медична термінологія належить до найбільш інтенсивно прогресуючих частин словникового складу мови, що зумовлюється насамперед стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією, особливо у сучасній сфері знань галузі «Інфектологія», а тим більше у наш час з проблематикою пандемії. Хоча, незважаючи на значні успіхи у розв'язанні цього проблемного питання, його розв'язання ще потребує значних теоретичних розвідок і практичного дослідження мовного матеріалу різноманітних термінологічних ареалів.

Бібліографічний список

- Беляєва, О. М., Ждан, В. М. та Цісик, А. З., 2020. *Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2 т.* Київ: Всеукраїнское специализированное издательство «Медицина», Т. 1.
- Голубовська, О. А., ред. 2020. *Інфекційні хвороби.* 3-тє вид. Київ: Медицина.
- Гордиенко, Е. В., 2019. Номенклатура в системі англоязычної медичинської терминографії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*, 21, с. 117–123. DOI: 10.34079/2226-3055-2019-12-21-117-123

- Кочан, І., 2004. *Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові*. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка.
- Крижанівська, А. В., ред. 1984. *Склад і структура термінологічної лексики української мови*. Київ : Наукова думка.
- Малевиц, Л. Д., 2009. Багатокомпонентні термінологічні одиниці і проблема їх кодифікації. *Українська термінологія і сучасність*, VIII, с. 35–38.
- Місник Н. В., 2002. *Словотвірний потенціал чужомовних препозиційних елементів у наукових термінах*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. Наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ. Доступно : <http://referatu.net.ua/referats/7569/146513> (Дата звернення: 5.06.2021)
- Симоненко, Л., 1991. *Формування української медико-біологічної термінології*. Київ : Наукова думка.
- Телеки, М., 2017. Латинські прикметникові композити у медичній термінології. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Філологічні науки*, 263, с. 94–103.
- Шашкіна, Н. І., Дружиніна, Л. В., Соколова, К. В. та Щетинникова, О. О., 2020. Лінгвометодичні та лексикографічні аспекти термінологічної лексики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філологія*, 22, с. 267–273. DOI : 10.34079/2226-3055-2020-13-22-267-273

References

- Bieliaieva, O. M., Zhdan, V. M. and Tsisyk, A. Z., 2020. *Latynsko-ukrainskyi medychnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Latin-Ukrainian medical encyclopedic dictionary]* : in 2 vol. Kyiv : All-Ukrainian specialized publishing house «Medicine», Vol. 1. (in Ukrainian).
- Gordiyenko, O. 2019. Nomenclature in the system of English medical terminography [Nomenklatura v sisteme angloyazychnoy meditsynskoy terminografii]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seriâ : Filologîâ*, 21, pp. 117–123. DOI : 10.34079/2226-3055-2019-12-21-117-123 (in Ukrainian).
- Holubovska, O. A., ed. 2020. *Infektsiini khvoroby [Infectious diseases]*. 3rd ed. Kyiv : Medytsyna. (in Ukrainian).
- Kochan, I., 2004. *Dynamika i kodyfikatsiia terminiv z mizhnarodnymy komponentamy u suchasnii ukrainskii movi [Dynamics and codification of terms with international components in the modern Ukrainian language]*. Lviv : Lvivskiy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. (in Ukrainian).
- Kryzhanivska, A. V., ed. 1994. *Sklad i struktura terminolohichnoi leksyky ukrainskoi movy [Composition and structure of terminological vocabulary of the Ukrainian language]*. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Malevych, L. D., 2009. Bahatokomponentni terminolohichni odynytsi i problema yikh kodyfikatsii [Multicomponent terminological units and the problem of their codification]. *Ukrainian terminology and modernity*, VIII, pp. 35–38. (in Ukrainian).
- Misnyk N. V., 2002. *Slovotvirnyi potentsial chuzhomovnykh prepozytsiinykh elementiv u naukovykh terminakh [Word-forming potential of foreign language prepositional elements in scientific terms]*. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv. [<http://referatu.net.ua/referats/7569/146513>] (Accessed: 5.06.2021) (in Ukrainian).
- Shashkina, N., Druzhinina, L., Sokolova K. and Shchetynnykova, O. 2020. Linguistic methodical and lexicographical aspects of terminology [Linhvometodychni ta

- leksykohrafichni aspekty terminolohichnoi leksyky]. *Visnik Mariupol's'kogo derzavnogo universitetu. Seriâ : Filologiâ*, 22, pp. 267–273. (in Ukrainian).
- Symonenko, L., 1991. *Formuvannia ukrainskoi medyko-biologichnoi terminolohii [Formation of Ukrainian medical and biological terminology]*. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Teleky, M., 2017. Latynski prykmetnykovi kompozyty u medychni terminolohii [Latin composite adjectives in medical terminology]. *Scientific Herald of National University of Life And Environmental Sciences of Ukraine. Philological Sciences*, 263, pp. 94–103. (in Ukrainian).
- Стаття надійшла до редакції 29.04.2021.

N. Bytsko

ANALYSIS OF THE PRODUCTIVITY OF ADJECTIVE MEDICAL TERMS IN INFECTOLOGY

Infectious diseases are considered to be one of the main threats to the health of the people today, as well as a significant burden on health care and society as a whole. The latter is due to the fact that most of these diseases cause temporary or permanent disability, require huge financial costs for prevention, treatment, rehabilitation (and some of them lead to lifelong therapy) and negatively affect the quality and duration of life and cause premature death.

In general, the concept of “socially significant diseases” has existed since the nineteenth century, a period of rapid economic development.

Unfortunately, the current course of events with the global pandemic has aroused a great interest in the medical field of “Infectology”. Our linguistic research concerns the structural and semantic analysis of the terminological sphere of this branch of medicine. The real functioning of terms in modern Ukrainian publications on medicine testifies to the incompleteness of the medical terminology normalization process, in particular, numerous violations of lexical and morphological norms. It is clear that the standardization of the medical terminology directly depends on the solution of a number of problems: coordination of national and international components, elimination of synonymy, variability, violations of lexical, morphological and syntactic norms of the Ukrainian language.

The most important aspect is the development of a single concept of term formation, which uses the experience and positive accomplishments of scientists of different generations. Ensuring the linguistic normativeness of terms should take place at all the levels – both conceptual and linguistic – phonetic, orthoepic, orthographic, lexical and semantic, word-forming, morphological and syntactic.

Thus, lexical and semantic study of the linguistic features of the formation and development of professional discourse is of great interest. The productivity of adjectival lexical units of the medical terminological branch of “Infectology” were analyzed in the following article. The lexical and semantic features of their construction are characterized and the attention is focused on the main word-forming types of complex adjective phrases of the terminological space of the corresponding branch. The issue of thematic grouping of terminological adjective phrases depending on the semantics of the core term-component is raised and it is found that the functioning of such terminological compounds demonstrates word-forming processes that contribute to the unification of professional language.

Key words: *medical terminology, terminological phrase, adjective, adjectival phrase, infectious diseases, word-forming model.*